

1. הקדמה לספר מלכים:

ובשנה התשיעית שנת מזר"ה ישראל לכד מלך ספרד כל מלכות גרנטה...ויאמר עשו בלבו במה אתרצה לאלקי המאזרני חיל למלחמה...אם לא בהכניס תחת כנפיו העם ההולכים בחשך שה פזורה ישראל ולהשיב לדתו ואמונתו הבת השובבה או להשליכם אל ארץ אחרת, מעל פני לא ישבו עוד בארצי...קומו צאו מתוך עמי מארצות ספרד ומסיציליא מיורקא וסרדינייא אשר תחת ממשלתי ובמשלש חדשים לא תשאר פרסה מכל אשר יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכונה בכל מדינות מלכותי...בעת היותי שם אני בחצר בית המלך יגעתי בקראי...אל המלך פעמים שלש...לאמר הושיעה המלך למה תעשה כה לעבדיך...וכמו פתן חרש יאטם אזנו לא ישיב מפני כל. והמלכה עומדת על ימינו לשטנו...ואני בתוך הגולה באתי עם כל בני ביתי הבנים בני והצאן צאני פה העירה נאפולי ההוללה אשר מלכיה מלכי חסד הם. השנה הזאת שנת "גרי"ם הייתם" ודברתי אל לבי אשר נדרתי אשלמה לפרש ספר מלכים אשר לא עשיתי עד כה.

2. פירושו להגדה של פסח "זבח פסח":

"כי הנה האדון ה' צבאות, חשב להשחית חומת בת ציון גלות ירושלם אשר בספרד, היה ה' כאויב להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, ושלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלכים מחבלים... וישא העם את מצוקם אל שכמם בשמלותם צרורות.

כי ראיתי אלהים פנים אל פנים נלחם בעמו חבל נחלתו... ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל מדבר העמים, ואני בתוך הגולה עברנו מעברה, גבע מלון לנו, חרדה הרמה... ובאדירים משברי ים באנו למלכות נאפוליש, בשובה ונחת נתקבלנו, אמרתי עתה ירחיב ה' לנו...

כי חננני אלהים שמה ומקני פרץ בארץ, עשיתי לי יד ושם כקדושים אשר בארץ המה... הבנים בני והצאן צאני, ביתי בית ועד לחכמים... שמה תרעה תורה תרביץ בצהרים...

כי כשילה ירושלים ויהודה נפל, גם אשר נסנו לעזרה לא הונח לנו, כי נשא ה' עלינו גוי מרחוק בני צרפת משנאי ה', ויבאו על הארץ לשחתה ועל ישראל ידו גורל, גם אנשי הארץ אנשי סדום קמו עמדו לשלול שלל ולבוז בז ולאמר לציון לא יזכר שם ישראל עוד...

גם בניהם ובנותיהם הלכו בשבי, ועיניהם רואות ואין לאל ידם, ורבים מעמי הארץ עברו תורות חלפו חק, ובאו במים הזידונים...

הפירוש למקרא

3. פירושו לדברים י"ג

...בפרשיות הראשונות הזהיר משה רבינו לישראל, שיעבדו את ה' יתעלה באמונות והדברים הנפשיים, ואח"כ במאכלות ובדברים הגופיים. לקיים מה שנאמר "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים, ו', ה). ועתה בפרשה הזאת, בא ללמדם איך יעבדו אותו בממונם ותבואותיהם שנאמר: "ובכל מאדך" (שם).

4. פירושו לפרשת חוקת:

ודעתי בזה, שמשה ואהרן שניהם נענשו בעבור עונות שעשו אם אהרן בעון העגל, ואם משה אדונינו בענין המרגלים. לא שהיה אהרן מעובדי העגל, ולא שהיה משה מדור המרגלים, חלילה להם מרשע. אבל אהרן כמו שהתבאר במקומו שלא בכוונה, רעה עשה את העגל. ועם היות כוונתו לעכב את העם ולהנהיגם בנחת עד בא משה הנה נמשך ממנו מה שנמשך. ולפי שהעם לקחו מיד ה' ככל חטאתם, מהם מתו במגפה ומהם ע"י חרב ולא באו אל הארץ אשר אמר ה' לתת להם, הנה היה אהרן בזה סבה מה. לכן היה מהמשפט האלהי שכמו שאהרן סבב באנשים ההמה שימותו במדבר ולא יכנסו לארץ שהוא גם כן ימות במדבר ולא יכנס לארץ. האמנם לפי שלא היה אהרן מעובדי העגל כשאר האנשים הפושעים לכן לא נענש עמהם והאריך אפו אליו, ונכלל במה שאמר למשה ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי, ולרמוז לזה נאמר שם בסוף הספור "ויגוף ה' את העם אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן" כלומר ואמנם אהרן ענשו שמור לו לשעתו. ואמנם

חטא משה היה כי כאשר שאלו ישראל לשלוח מרגלים לא שאלו אלא וישיבו אותנו דבר, את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהם. והשם יתברך כשצוה על שליחותם לא אמר אלא ויתורו את ארץ כנען אשר אני גותן והנה משה אדונינו הוסיף מעצמו בשליחות מה שישראל לא שאלו עליהם, והקב"ה לא צוה בס, והם שיראו את העם היושב בארץ החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ומה הערים הבמחנים אם במבצרים, והשאלות ההמה שהוסיף משה לשאול מאתם אין ספק שהיו לכוונה טובה לשידעו ישראל כי עז העם והערים גדולות ובצורות בשמים כדי שיכירו וידעו כי הגדיל ה' לעשות עמהם חסד. להורישם מפניהם... אבל נמשך מזה מה שנמשך שבתשובת השאלות האלו אמרו המרגלים עז העם והערים בצורות, באופן שהמסו את לב העם ודברו בה' ובמשה, ומפני זה נגזרה עליהם גזרה שלא יכנסו לארץ וימותו כלם במדבר, ולפי שמרע"ה היה סבה למקרה כזה לכן היה מהצדק האלהי שגם הוא שסבב שימותו הדור במדבר ולא יכנסו לא יבא שמה... ומפני שישראל חטאו על זה במזיד ומרע"ה חטא בשוגג ובכונה טובה חס הקדוש ברוך הוא על כבודו ולא הביא גזרתו בתוך גזרת העם והאריך אליו אפו כמו שהאריך לאהרן במעשה העגל..."

השפעת גירוש ספרד על פירוש האברבנאל

יחס למלוכה:

5. פירושו לדברים י"ז

"ועוד היום, שררת ונאציה הגברת רבתי בגויים שרתי במדינות, אין מלך בהם, והם מתנהגים על פי מנהיגים נבחרים לימים קצובים."

"...שכבר הורה הניסיון בענין מלכי ישראל ומלכי יהודה, שהמה היו במורדי אור, המה הסבו לבב בני ישראל אחורנית... עד שבסבתם גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה זרה. לא כן אנחנו רואים בשופטי ישראל ונביאייהם, כלם אנשים אנשי חיל, יראי אלוקים, אנשי אמת. ולא היה אחד מהשופטים שנטה לבבו מאחרי ה' לעבוד אלוהים אחרים... וכל זה ממה שיעיד שהנהגת השופטים טובה, והנהגת המלכים רעה ומזקת ומסוכנת מאד!

יחס לאנוסים

6. הקדמתו לספר דברים

"גם בי התאנף ה' על עוני, לא השיב ידו מבלע ויגזלו אנשי הארץ את כל קניני, ויבוא רזון במשמני, ויהפוך ליגון כל ששוני, כי רבות אנחותי... ונכנסתי באני בלב ים, ובחמלת ה' עלי באתי לאי קורפו ואשב בה. והנה הקרה ה' אלוקים לפני מה שעשיתי בפירוש הספר הזה. ונפשי צהלה ושמחה החזיקה בו ונשקה לו. ותאמר: אוסיפה נא בגדלו והילו, כהנה מבלי לו..."

7. דברים ד', כח, "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן..."

אונקלוס: תפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא.

רש"י: משאתם עובדים לעובדיהם כאלו אתם עובדים להם: ודברים דומים כתב בפירושו לדברים כ"ח, סד:

ועבדת שם אלהים אחרים - כתרגומו, לא עבודת אלהות ממש, אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודה זרה:

אברבנאל שם:

...שמפני הצרות העצומות יבאו רבים מהם לצאת מכלל הדת ולעבוד צורות כוכבי השמים מעשה ידי אדם. לא להאמינם בהם, כי אם בידיעתם והכרתם שהם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון, מפני שלא תהי' העבוד' ההיא כי אם להמלט מן המות...וישמרו תורת ה' בקרבם ואת אלהי העמים יעבדו מפני היראה. ולא נזכר זה כאן בדרך חטא, כי אם בדרך עונש, שזה היה להם הגדול שברעות שבהכרתם והרגישם האמונה האלהית בלבם, יעבדו עכו"ם בפייהם ובלשונם יכזבו למו ויהיו נהרגים על זה. ועליו אמר כאן ועבדתם שם אלהים אחרים.